

Putovima hrvatskoga etnonima *Hrvat*

Mario Grčević. *Ime »Hrvat« u etnogenezi južnih Slavena*.
Zagreb – Dubrovnik: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu
– Ogranak Matice hrvatske u Dubrovniku, 2019., 292 str.

Knjiga *Ime »Hrvat« u etnogenezi južnih Slavena* pročelnika Hrvatskih studijâ, profesora Marija Grčevića, rezultat je dugogodišnjih proučavanjâ povijesti različitih uporabâ hrvatskoga etnonima *Hrvat*, uključujući od njega izvedeni odnosni glotonimijski pridjev *hrvatski*, i s tim u svezi također etnonima *Srbini* i njegovih "deetnificiranih" (usp. str. 101., 107.) uporaba za hrvatske i nehrvatske pravoslavce, uključujući od toga etnonima izvedeni odnosni glotonimijski pridjev *srpski*, čije značenje, kada se rabi za ćirilichno pismo hrvatskih tekstovâ, autor naziva »semantički defektnim« (usp. str. 236.), jer je u tim slučajevima stvarno rabljen samo grafonimijski, a ne glotonimijski za (hrvatski) jezik dotičnih tekstovâ. Autorova istraživanja i argumentacija utemeljena su i izgrađena na njegovu onomastičkom proučavanju etnonima *Hrvat* u prvom dijelu knjige koje se, iako je pri nastanku knjige možda bilo rubno, pokazuje vrlo važnim doprinosom točnijemu razumijevanju i spoznaji o etnogenezi Hrvata u povijesti južnoslavenskih naroda. U tom pogledu studije Marija Grčevića sa svojom interdisciplinarnošću daju valjanu metodološku inovaciju. Sukladno s tim autor na kraju svojega predgovora izražava nadu da će knjiga »čitateljima biti zanimljiva, a korisna i poticajna drugim istraživačima etnogeneza južnoslavenskih narodâ« (str. 8.). Budući da je tematika knjige kroz cijelu povijest hrvatskoga naroda od prvorazredne narodnosne i etnopolitičke važnosti, izražavanje takve nade treba uzeti vrlo ozbiljno, a ne samo kao kakvu retoričku *captatio benevolentiae*, što znači traženje dobrohotnosti čitateljâ.

Primjenjujući u ovom osvrtu retorički pojam "metonimije", dakle pojam sustavnoga i promišljenoga preimenovanja dotičnoga predmeta drugim imenom čije je izvorno, polazno značenje na određeni način djelomično semantički povezano s njegovim metonimijskim značenjem i uporabom za dotični preimenovani predmet, tematske cjeline knjige točnije se mogu raščlaniti ovako:¹

¹ Stoga, gdje je u knjizi riječ o "deetnificiranom etnonimu", "deetnifikaciji srpskoga imena", "semantički defektnom glotonimu *srpski*", i sl., to se ovdje razumije u smislu pojma određene metonimije.

1. Povijest izravne (polazne) i metonimijske uporabe etnonima *Hrvat* i od njega izvedenoga pridjeva *hrvatski*, s jedne strane na južnoslavenskom prostoru izvan područja etnički organiziranoga hrvatskoga naroda, a s druge strane u Dubrovačkoj Republici te Boki kotorskoj.² Pri tom metonimijska uporaba zbog različitih značenjskih vezâ izravno rabljenoga etnonima *Hrvat* odnosno *hrvatski* s dotičnim metonimima može biti raznovrsna jer se etnonim *Hrvat* metonimijski rabi i kao toponim i kao antroponim. Toponimi se pri tom razvrstavaju prije svega u horonime, koji označuju određena zemljopisna ili državnopolitička područja, u oronime, koji označuju brda, gore ili planine, i u ojkonime, koji označuju određena naseljena mjesta. Antroponimi su ili etnici, znači metonimijski rabljeni horonimi, ojkonimi ili oronimi, i označuju stanovnike dotičnih područjâ i predjelâ odnosno mjestâ, ili ostala osobna imena kao što su na primjer prezimena, pridjevci i nadimci. Kad u slučaju etnikâ kao polazište za metonimiju služe toponimi koji su sa svoje strane rezultat metonimijske uporabe etnonimâ, ti su etnici metonimi drugoga stupnja. Stoga je značenjska veza takvih etnikâ s njihovim pripadnim, izravno rabljenim etnonimom samo apstrakna.

2. Metonimijska uporaba pridjeva *srpski* koji je izveden od etnonima *Srbin* kao jedine eklezionimijske odrednice za Srpsku pravoslavnu crkvu. Uz to i s tim u svezi metonimijska uporaba etnonima *Srbin* kao vjeroispovijednoga antroponima za sve pripadnike Srpske pravoslavne crkve, pa tako i za dotične Hrvate pravoslavce, čiji se pravi etnonim time potiskuje. Metonimija se u slučajevima takve i sljedeće metonimijske uporabe etnonima *Srbin* odnosno *srpski* može smatrati demagoškim, retoričkim sredstvom.

3. Metonimijska uporaba pridjeva *srpski* koji je izveden od etnonima *Srbin* kao grafonima za pismo hrvatskih ćirilčnih tekstovâ.

Prvorazrednim rezultatom autorovih proučavanjâ različite uporabe tih onimâ smatram njihov detaljni popis i povijesno tumačenje njihove nazočnosti i uporabe na navedenom prostoru kroz stoljeća, uključujući kritički osvrt na dosadašnje prikaze i shvaćanja. Stoga, pri budućim razmatranjima o hrvatskom narodnosnom i državnopolitičkom razvoju na cijelom prostoru južnih Slavenâ od prvih, zabilježenih povijesnih početakâ hrvatske etničke zajednice do državotvornoga naroda u prošlosti i

² Svi su onimi kao imena imenice. Međutim, postoje i od njih izvedeni odnosni ili posvojni pridjevi, koji sekundarno mogu biti poimeničeni. Tako su na primjer mnogi hrvatski glotonimi poimeničeni, metonimijski rabljeni etnonimski odnosni pridjevi. Za odnosne se pridjeve koji su izvedeni od horonimâ ili ojkonimâ rabi posebni naziv *ktetik*.

suvremenosti knjiga Marija Grčevića svakako je nezaobilazni informacijski izvor i treba ju temeljito uzeti u obzir. To utoliko više vrijedi jer, kako piše autor, »Suvremena hrvatska nacionalno-jezična samosvijest nije nastala neovisno i bez uporišta u prošlosti. Između njezina suvremenoga državotvorno-nacionalnoga razdoblja i prijašnjih narodnih epohâ postoje čvrsta povezanost i koherentnost s bitnim zajedničkim kulturno-političkim korelacijama i podudarnostima.« (str. 236.). Što se tiče etnogenezâ drugih, nehrvatskih narodâ na prostoru južnih Slavenâ, kako se spominju u naslovu knjige, one su samo sporedna tema, koja se obrađuje samo uzgred, tj. u ovisnosti o obradbi gore opisanih glavnih predmetâ knjige.

Knjiga se sastoji od osam sadržajnih poglavlja, jednoga opširnoga popisa literature kao devetoga poglavlja (IX. *Literatura*: str. 237. – 267.), i dvaju kazala kao desetoga odnosno jedanaestoga poglavlja (X. *Kazalo toponimâ*: str. 269. – 278.; XI. *Kazalo osobnih imenâ*: str. 279. – 291.). Sadržajna su poglavlja sljedeća: I. *Predgovor* (str. 7. – 8.); II. *Alpski Hrvati* (str. 9. – 13.); III. *Ime »Hrvat« na Balkanu* (str. 15. – 70.); IV. *Hrvati i islam* (str. 71. – 90.); V. *Hrvati i pravoslavlje* (str. 91. – 162.); VI. »Hrvacki« istumačeno i »srpski« napisano (str. 163. – 211.); VII. *O Dubrovačkoj Republici i Boki Kotorskoj* (str. 213. – 230.); VIII. *Zaključak* (str. 231. – 236.).

U predgovoru autor ukazuje na nedostatnost dosadašnjega proučavanja i opisa tematike knjige, naime izravno-polazne i metonimijske uporabe etnonima *Hrvat* i njegova odnosnoga pridjeva *hrvatski* na gore navedenom prostoru južnih Slavenâ. Popunjavanju te praznine posvećena su prva četiri sadržajna poglavlja. Po autoru nije dostatno opisana ni proučena ni metonimijska uporaba etnonima *Srbin* za Hrvate pravoslavce ni odnosnoga pridjeva *srpski* kao grafonima za pismo hrvatskih ćirilčnih tekstova. Toj su tematici posvećena sljedeća dva poglavlja, pri čemu je drugo usredotočeno na područje Dubrovačke Republike i na Boku kotorsku. Ta su dva poglavlja (VI. i VII.) to važnija jer dokazuju razjašnjivanjem metonimijske uporabe etnonima *Srbin* za Hrvate pravoslavce i srpskoga glotonima *srpski* kao grafonima za hrvatske ćirilčne tekstove bespredmetnost poznatih »velikosrpskih jezičnih i nacionalnih umišljajâ« (str. 8.). Metonimijska se je uporaba glotonima *srpski* kao grafonima za hrvatske ćirilčne tekstove ironijom hrvatske kulturne povijesti razvijala i pod utjecajem hrvatske površne nazivoslovne prakse: jer se je ćirilicu kao jedinstveno srpsko pismo općenito metonimijski nazivalo *srpskim pismom* i onda daljnjom metonimijom brzopleto i nepromišljeno povremeno i hrvatske ćirilčne tekstove u cjelini. S hrvatske je strane to bilo metonimijom drugoga stupnja, a po srpskom shvaćanju priznanjem glotonimijskoga značenja toga drugostupanjskoga grafonimijskoga metonima: »Stoga postoje zapisi u koji-

ma izričaj *pisati srpski* nedvojbeno znači ćirilicom *pisati hrvatski jezik*.« (str. 107.). Ekspanzionističke tvrdnje koje autor spominje na kraju predgovora, u VI. i VII. poglavlju iscrpno su prikazane, pri čemu se otkriva dotična kriva, izravno etnonimijska odnosno glotonimijska uporaba onimâ *Srbin* i *srpski* umjesto njihove metonimijske uporabe kao temeljna argumentacijska sastavnica.

Uzoran je primjer za taj onomijski postupak uvrštavanje Josipa Runjanina (1821. – 1878.), koji je 1846. godine uglazbio pjesmu Antuna Mihanovića *Horoatska domovina*, na mrežnoj stranici Srpskoga narodnog vijeća (<https://sno.hr/znameniti-srbi-u-hrvatskoj>; 16.XI.2019.) u »znamenite Srbe u Hrvatskoj« zbog njegova pripadništva pravoslavlju, iako nema »podataka o tom da bi Josip Runjanin ikada igdje ikomu rekao ili napisao da je Srbin«, i unatoč svjedočanstvu »Runjaninove kćeri Wilhelmine Runjanin, koja je za svoje pretke i s očeve strane tvrdila, da su se smatrali *Hrvatima*« (str. 39.; usp. i str. 134. – 136.). Mihanovićeve je pjesma *Horoatska domovina* bila objavljena u Gajevu časopisu *Danica* 1835. godine, a kao hrvatska je nacionalna himna pod naslovom *Lijepa naša domovina* po prvi put otpjevana u Zagrebu 1891. godine.

Slični Runjaninovu slučaju jesu pokušaji deklariranja *Srbinom* znamenitoga, omiljenoga hrvatskoga pjesnika i austro-ugarskoga časnika Petra Preradovića (1818. – 1872.) zbog njegove rane pripadnosti pravoslavlju (str. 135. – 136.; 144. – 145.), i isto tako slavnoga austro-ugarskoga feldmaršala Svetozara Borojevića (1856. – 1920.) zbog njegova pravoslavnoga krštenja (str. 146. – 149.). Petar je Preradović sâm sebe smatrao Hrvatom, zarana je već bio počeo pisati poeziju, prvo na njemačkom, a potom na hrvatskom, a nazvao je svoj jezik upravo *hrvatskim*, a povrh toga je bio prešao s pravoslavlja na katoličanstvo. Stoga, Petra se Preradovića nikako, čak ni metonimijski opravdano ne može označiti etnonimom *Srbin*. I Svetozar je Borojević napustio srpsko pravoslavlje i postao grkokatolikom, a smatrao je sâm sebe i svoju obitelj Hrvatima. Svako bi pridijevanje etnonima *Srbin* bilo u takvim slučajevima bespredmetni, politički motivirani, voluntaristički nominalizam.

Povijesna rasprostranjenost izravno-polazne ili metonimijske uporabe hrvatskoga etnonima *Hrvat* odnosno *hrvatski* na tematskom južnoslavenskom prostoru seže od predjelâ u austrijskim pokrajinama Koruškoj i Štajerskoj preko Bosne i Hercegovine, Srbije, Crne Gore, Makedonije, Albanije sve do Grčke (za Makedoniju, Albaniju i Grčku vidi posebice str. 24. – 25. i 69.). Tako, na primjer, autor kao rezultat pregleda literature navodi da su u današnjim pokrajinama Koruškoj i Štajerskoj već u X. i u XI. stoljeću postojali takvi metonimijski toponimi, a njihov ukupni broj iznosi oko 20.

U Koruškoj je po povijesnim izvorima postojala čak "Hrvatska župa", što znači hrvatski kotar ili županija, »koja se u X. stoljeću spominje kao *pagus Crouuati* (954.), *Crauuati* (961.), *Chrouuat* (979.) i možda *Croudi* (993.)« (str. 9.). Ti su toponimi nastali kao metonimi prema etnonimu *Hrvat* tadašnjega tamošnjega stanovništva, koje se je, međutim, kasnije asimiliralo s drugim tamošnjim Slavenima i naposljetku germaniziralo (str. 13.).

Nije mi nakana u ovom osvrtu podrobno se obazirati na obilnu onomastičku građu koju knjiga pruža. Prepuštam taj zadatak stručnim onomastičarima i specijalnim filološkim te povijesnim radovima o narodnosnim i jezičnim dodirima Hrvatâ, uključujući unutrašnje i vanjske selidbe i druge demografske promjene te asimilacijska zbivanja na prostoru južnih Slavenâ. Budući da su knjizi dodana dva iscrpna onomastička kazala, kazalo toponimâ i kazalo osobnih imenâ (str. 269. – 291.), i da je pregled sadržaja vrlo podroban (str. 5. – 6.), kojekakva se tražena imenska građa može lako pronaći.

Teoretski je važno da se na temelju onomastičke građe zabilježene u knjizi razumije kako se hrvatski etnonimi *Hrvat* odnosno *hrvatski* i s tim u svezi također srpski etnonimi *Srbin* odnosno *srpski* rabe s jedne strane izravno kao takvi, a s druge strane kao metonimi, naime kao toponimi, antroponimi, glotonimi, grafonimi odnosno eklezionimi. Pri tom pojedinačna metonimijska veza s izvornim etnonimom *Hrvat* odnosno *hrvatski* zbog različitih jezičnopovijesnih uzrokâ može venuti ili se čak sasvim izgubiti tako da postaje pukom povijesnom prošlošću. Tako se je na primjer dogodilo da su se metonimi *Srbin* odnosno *srpski* u primjeni na Hrvate odnosno druge hrvatske činjenice iz srpsko-političkih razlogâ u izvjesnim publikacijama i djelomično u međunarodnoj slavistici shvatili izravno kao srpski etnonimi (usp. u V. poglavlju (*Hrvati i pravoslavlje*) potpoglavlja *Srbi nepravoslavci?*, str. 101. – 107.; *Rana slavistika; Pravoslavci između srpstva i hrvatstva; Srbi o pravoslavnim Hrvatima; Hrvatski pravoslavci u Americi; Glotonim »hrvatski«; O pravoslavnim Hrvatima danas*, str. 124. – 162.; te cijelo VI. poglavlje (*»Hrvacki« istumačeno i »srpski« napisano*, str. 163. – 211.) i VII. poglavlje (*O Dubrovačkoj Republici i Boki Kotorskoj*, str. 213. – 230.)). Zanimljivo je u tom pogledu da su se pravoslavni Crnogorci u Carigradu još u XIX. stoljeću nazivali *Hrvatima*, dok se u Crnoj Gori pravoslavne Hrvate zvalo (uglavnom) *Srbima* (usp. str. 17. – 18.). Hrvatski su etnonim pravoslavni Crnogorci po autoru od početka sâmi donosili u Carigrad i tamo ga zadržali. U Crnoj Gori se je, naprotiv, hrvatski etnonim tijekom vremena potiskivao i zamjenjivao izravno shvaćenim ili metonimijski rabljenim srpskim etnonimom *Srbin* odnosno *srpski*.

Da je etnonim *Hrvat* stanovnicima današnje Crne Gore bio svojstven »ne samo u Carigradu, nego izvorno i u Crnoj Gori, pokazuju crnogorski antroponimi i toponimi« kao na primjer bratstveno ime *Rvaćani*, prezime-
na *Hrvatić*, *Hrvatović*, *Horvačević*, i ojkonimi *Rvatska Stubica*, *Rvaši*, *Rvat(i)*,
te horonim *Rvaško polje* (str. 18. – 19.). U skladu s tim autor dolazi do zaključka da je prostor današnje Crne Gore bio migracijsko ishodište za Hrvate u Raškoj, iz koje su se doselili u Makedoniju i iz Makedonije u Albaniju i Grčku (str. 69.; vidi također str. 24.).

U Osmanskom je Carstvu etnonim *Hrvat* od XV. do XVII. stoljeća imao, kako autor podrobno obrazlaže, visok društveni status (str. 80.). Razlog je tomu bio prije svega čvrsti otpor kršćanskih Hrvatâ osmanskomu prodiru u prostor naseljen južnim Slavenima, ali isto tako i vojničke vrline islamiziranih Hrvatâ u službi Osmanlijâ. Tomu odgovara gore navedena činjenica da su se carigradski pravoslavni Crnogorci očitovali *Hrvatima*, te mnogobrojni toponimi prema etnonimu *Hrvat* u Bosni, najviše u istočnoj Bosni, kao na primjer ojkonim pravoslavnoga sela *Horvaćani* odnosno *Hrvaćani Hristjanski*, ojkonim muslimanskoga sela *Hrvatovići*, i oronim *Hrvat-sko brdo* (str. 72.).

Središnja je tema V. poglavlja (str. 91. – 162.) s jedne strane izjašnjavanje Hrvatâ pravoslavacâ Hrvatima odnosno njihovo označivanje etnonimom *Hrvat*, i to od XVI. sve do u XX. stoljeće, a s druge strane povijesna, djelomično još i suvremena uporaba etnonima *Srbin* i glotonima *srpski* također za Hrvate pravoslavce odnosno za hrvatski jezik i hrvatske tekstove. Za razumijevanje je različitih uporabâ tih etnonimâ vrlo korisno da se donese kratki pregled bitnih činjenicâ iz povijesti Srpske i Hrvatske pravoslavne crkve (str. 91. – 100.; 160. – 162.), te kratki etnografski opis Vojne krajine i hrvatskoga stanovništva u njoj. *Krajišnici*, tj. graničari Vojne krajine, te hrvatska laka konjica bili su pod etnonimom *Hrvati* neovisno o njihovoj vjeri poznati diljem Europe, a u Hrvatskoj posebice u Dubrovniku gdje se je *krajišnike* kao *Hrvate* rado novačilo u profesionalnu vojsku. (str. 107. – 124.).

Glede onomastičkoga razjašnjenja rabi li se etnonim *Hrvat* u određenim slučajevima izravno ili metonimijski, naime kao horonim ili etnik, autor u potpoglavlju *Hrvatski pravoslavci u Americi* daje uvjerljivo tumačenje: »Iako bi se na temelju tih vrelâ možda moglo pretpostaviti da se potomci spomenutih pravoslavacâ u Americi Hrvatima izjašnjavaju zato što su podrijetlom iz zemlje koja se zvala Hrvatskom ili su ju oni takvom doživljavali, na taj način ne bismo mogli objasniti zašto se Hrvatima zovu i mnogobrojni nositelji tipično pravoslavnih imenâ i prezimenâ iz Bosne, Hercegovine i Crne Gore. Zbog njih treba pretpostaviti da hrvatska etnička identifikacija

cija u srednjojužnoslavenskih pravoslavnih iseljenikâ nije bila uvjetovana isključivo imenom zemlje njihova podrijetla.« (str. 155.).

Pri tome treba uzeti u obzir i praksu da se stanovnici pojedinih mjesta na prostoru južnih Slavenâ u povijesnim vrelima često opisuju prema svojoj vjeri metonimijski rabljenim etnonimima kao *Grci* ili *Srbi* u slučaju pravoslavacâ i kao *Turci* u slučaju muslimanâ, ali nikada kao *Hrvati* u odnosu na katolike jer se taj etnonim nije rabio metonimijski-vjeroispovijedno. Ali ta »vjeroispovijedna nevezanost išla je u prilog potiskivanju hrvatskoga imena ...« (str. 234.). Katolike se u takvim opisima nazivalo ili upravo *katolicima* ili *Latinima*, ili u Bosni i Hercegovini često *Bosancima* i *Bošnjacima* (str. 102. – 103.).

Usljed velikih političkih promjena na prostoru južnih Slavenâ, koje su pogodovale velikosrpskim, srbijanskim, državopolitičkim ciljevima i srpskomu jezičnopolitičkomu programu jedinstvenoga srpskoga odnosno srbiziranoga književnoga jezika za Srbe i Hrvate, i javna je upotreba etnonima *Srbini* i glotonima *srpski* odnosno izmišljenoga novoga naziva *srpskohrvatski* postala promidžbeno-demagoškim sredstvom srbijanske politike. Etnonim *Hrvat* i glotonim *hrvatski* pri tom se je pokušalo »uz pomoć svjesnih jezično-političkih i ideoloških zahvata i uz pomoć slavistike« što više potisnuti (str. 127.). »Do konačnoga uključivanja većine hrvatskih pravoslavacâ u srpske nacionalno-političke okvire došlo je 80-ih godina nakon odluke Berlinskoga kongresa iz lipnja i srpnja 1878. da će Srbija i Crna Gora postati samostalne države i da će Austro-Ugarska okupirati Bosnu i Hercegovinu« (str. 136.). Samostalna je Kraljevina Srbija proglašena 1882. godine, a okupacija je Bosne i Hercegovine izvršena već 1878. godine.

Mario je Grčević priznat i izvrstan stručnjak za tu srbijansku i srpskojugoslavističku, etničku i jezičnu politiku u XIX. i XX. stoljeću. Njegovi su mnogobrojni tematski radovi popisani u bibliografiji uz knjigu. Može ih se smatrati bitnom dopunom knjizi, u kojoj se na stranicama 122. – 127.; 130.; 136. – 139.; 158. – 160. donose konkretne činjenice u vezi s procesima etnonimijskoga preimenovanja Hrvatâ pravoslavacâ i s pokušajem njihove, i drugih pravoslavacâ, narodnonosne preobrazbe u duhu velikosrpske državne politike i srpskoga pravoslavlja, da bi na kraju »istupili iz hrvatske etnogeneze, dobrim dijelom postali nehrvati i polarizirani nacionalni Srbi koji su se povelili za velikosrpskom ideologijom koja je Hrvatsku, ili njezine veće dijelove, sagledavala kao nehrvatske i kao »srpske«.« (str. 137. – 138.).

Sljedeća dva poglavlja (VI. »*Hrvacki*« istumačeno i »*srpski*« napisano, str. 163. – 211. i VII. *O Dubrovačkoj Republici i Boki Kotorskoj*, str. 213. – 230.) čine po autoru cjelinu i drugi dio knjige (str. 7.). Na važnost tih poglavlja za

razjašnjenje metonimijske uporabe etnonima *Srbin* za Hrvate pravoslavce i srpskoga glotonima *srpski* kao grafonima za hrvatske ćirilичne tekste upozorio sam već na početku ovoga osvrta. Budući da se knjiga djelomice sastoji od doradenih i dopunjenih, već prije objavljenih radovâ (str. 8.), ona nije sasvim strogo monografska cjelina što se pokazuje na prijelazu prvoga na drugi dio knjige. Oba poglavlja vraćaju čitatelja u ranu imenoslovnu povijest uporabe etno-, gloto- odnosno grafonima *Hrvat* i *hrvatski* odnosno *Srbin* i *srpski* i s njima značenjski povezanih onimâ kao što je npr. *bosanski*. Kao glotonim drugostupanjske metonimije (*Bosna* → *Bosanac* → *bosanski* (jezik)) *bosanski* se mogao odnositi ne samo na govoreni jezik Bosanacâ, tj. bosanskih slavenskih katolikâ, nego također na uzoritost i čistoću njihova jezika i kao grafonim čak trećestupanjske metonimije (*Bosna* → *Bosanac* → *bosanski* (jezik) → *bosanska* (ćirilica)) (str. 203.) na posebnu bosansku ćirilicu, tzv. *bosančicu*.

Važni je opći rezultat detaljnih proučavanja povijesnih činjenicâ da se pridjev *srpski* u dubrovačkim i kotorskim hrvatskim spisima rabi kao grafonim u svrhu opisa pisma kojim je dotični tekst pisan, ili isticanja djelovanja dotičnih pisarâ sa srbijanskom sredinom, kao na primjer u sintagmama *dijak srpski* i *dragoman srpski* (str. 186.; 188.), a nikako kao etnonim ili glotonim koji se odnosi na dotične pisare odnosno na jezik spisâ. Stoga je i teza nekih predstavnika srpske i međunarodne južnoslavistike da su djela dubrovačke štokavske pismenosti i književnosti, kao uopće sva djela štokavske pismenosti, djela srpske odnosno tzv. *srpskohrvatske* (serbokroatističke) pismenosti, bespredmetna. Naziv *lingua serviana* u dubrovačkim vrelima ne može se prevesti glotonimom *srpski jezik* jer je istoznačan s točnim grafonimom *ćirilica*. Toj je raspravi posvećeno potpoglavlje *Stajališta srpske južnoslavistike* VI. poglavlja (str. 194. – 201.). Uostalom, glotonimijski se naziv *srpski* (jezik) pojavljuje u srpskim vrelima tek od kraja XVII. stoljeća, a u drugim je vrelima vrlo često rabljen kao naziv za crkvenoslavenski jezik (str. 163.).

Tema potpoglavlja *Srbi o hrvatskom jeziku u Dubrovniku* u VII. poglavlju i *O Dubrovačkoj Republici i Boki Kotorskoj* (str. 224. – 230.) zapravo nije ta koju njegov naslov najavljuje, nego srpski otpor najprije austrijskoj jezičnoj politici na teritoriju pod svojom upravom, naime u Bosni i u Vojvodini, gdje se je potkraj XVIII. stoljeća pokušavalo iz srpskih pravoslavnih školâ odstraniti ćirilичno pismo i crkveni slavenosrpski jezik, a kasnije i otpor serbokroatističkomu programu unificiranja hrvatskoga i srpskoga književnog jezika sa Srbinom Vukom Stefanovićem Karadžićem i Slovenцем Jernejem Kopitarom na čelu jezikoslovnoga provođenja toga progra-

ma. »Ta iznimno intrigantna, nedostatno u literaturi obrađena i nijansirana tema bit će predmetom daljnjih istraživanjâ.« (str. 230.).

Ostala potpoglavlja u VII. poglavlju uglavnom donose tematske povijesne podatke i opažanja iz dnevnika ruskoga diplomata Petra Andrejeviča Tolstoja (1645. – ok. 1729.), koji je u službi ruske vanjske politike od 1697. do 1699. godine posjetio među ostalim Dalmaciju i Dubrovačku Republiku (str. 213. – 224.).

Na kraju ovoga osvrtâ čini mi se primjereno kao suštinski sažetak te vrlo vrijedne i korisne knjige navesti nekoliko aktualnih redakâ iz autora završnoga poglavlja *Zaključak* (str. 235. – 236.): »S obzirom na višestoljetnu uporabu etnonima *Hrvat*, njegovu prostornu i nadkonfesionalnu raširenost od Slovenije do Makedonije, i s obzirom na teritorijalnu i vjeroispovjednu ograničenost etnonima *Srbin*, te etničko-grafološku defektnost glotonima *srpski*, razvidno je da nemaju uporišta u činjenicama teze o navodnoj izvornoj vezanosti Hrvatâ uz čakavski govorni prostor, a Srbâ uz cijeli štokavski prostor na kojem je srpski etnonim navodno bio općeprihvaćeni identifikator narodâ ›svih triju vjerâ‹, a koje se i u današnjici u Srbiji u različitim oblicima reproduciraju i aktualiziraju.«

Leopold Auburger